

Funcționalitatea reperului-cliseu din cultura consacrată în construirea ironiei. Metareferențialitate și narcisism textual

Marius GULEI

Universitatea „Ștefan cel Mare”, Suceava

Abstract: The present article aims at investigating one of the main mechanisms of ironic signification within post-1989 media, namely the way in which societal/cultural clichés parasitically function as vessels that either legitimize (in an autoreferential, narcissistic fashion) or disparage the object of irony.

Keywords: Irony, media, narcissistic writing, cultural clichés

Discursul ironic a devenit în presa românească aproape un scop în sine, mai mult decât o strategie alunecoasă care, în ultimă instanță, dezavuează prin minimul de ambiguitate pe care îl comportă aderența la un anumit sistem axiologic. Ironia, ca modalitate fundamentală în construirea unui discurs jurnalistic, sau ca simplă prezență accidentală, acoperă o arie vastă în tipologia presei românești, de la cea de informare generală și până la cea politică. Lucrarea de față își propune să analizeze mecanismele de semnificare ale discursului ironic, sub aspectul potențialităților conotative ale textului de a crea analogii. Obiectul de studiu va fi un articol semnat Alice Năstase, apărut în revista **Tabu**, publicație destinată unei clientele preponderent feminine (auto-intitulată *revista sexului frumos și deștept*).

Articolul „Steaua mea scandalosă”, consecvent cu editorialul care poartă aceeași semnătură, „Iarna vrajbei noastre femeiești”, tratează problema alterității feminine, dar nu în mod convențional, dintr-o perspectivă masculină, ci din cea a lectoratului congener. Pana malițioasă a editoarei-iconoclast urmărește în mod sistematic să deconstruiască acea arie a normativității – care promovează prototipul feminin, dezirabilul și exemplarul ca imperative – atât de frecventă în presa mai sus amintită, să demitizeze până la urmă o iconografie creată sistematic prin mass-media. Forma cea mai convenabilă pe care un astfel de text ar putea să o îmbrace este evident cea a discursului ironic, strategie folosită atât în deconstruirea cât și în construirea unei identități feminine. Mecanismul care face funcțională strategia de enunțare amintită este recurgerea constantă la repere culturale autohtone, clasice, la canon, precum și la cultura de masă; acestea (reperele) sunt recontextualizate pe baza analogiei sub aspect

conotativ, alunecând, nu rareori, în derizoriu. Cu alte cuvinte, semnificații vizați capătă o valoare circumstanțială, noul context creând premisele unei ironii puțin nuanțate.

Obiectul ironic este evident realizatoarea emisiunii „Steaua ta norocoasă”, Mihaela Rădulescu, ca figură prototipică a mahalagismelor și scandalurilor din lumea figurilor publice autohtone:

„După ce am stabilit sertarele pricinilor de ceartă, am așezat sub eticheta fiecărei categorii desprinse din tumultoasa viață a vedetelor noastre. Și am constatat că numele Mihaelei Rădulescu apărea cam peste tot...”

Ironia dă aici impresia unei autoreferențialități textuale izbitoare, procesul de documentare jurnalistică fiind până la urmă asimilat unei ocupații cât se poate de prozaice, specifică mai degrabă unui spițer. Autoironia metatextuală este una aparentă, și nu face altceva decât să asigure omogenitatea stilistică a textului, îngroșând, în aceeași măsură, ironia adresată țintei: „*Am încercat să stivuiam frumos, pe rafturi, certurile dintre femei.*” Există în acest *stivuiam*, o detașare față de obiectul ironic și, în același timp, supoziția apriorică a aderenței unei comunități la punctul de vedere expus. De fapt, autoreferențialitatea textuală ironică își găsește loc pe parcursul întregului articol, având mereu același scop, dezavuarea și discreditarea țintei ironice și a întregului context socio-cultural de care aceasta aparține:

„E adevărat, de multe ori, scandalurile sunt provocate chiar de ziariști. “Ai văzut-o pe bălbăita / afona / invidioasa aia cum făcea aluzii la tine.”

„Proaspăt intrată, cum necum, pe scenele și paginile colorate ale patriei...”

Cititorul se vede asaltat apoi de o serie lexicală recurentă, ce amintește mai degrabă de o bastonadă decât de un conflict mediatic al vedetelor de televiziune: *păruielile, răfuielile, trânta, ring-ul, scandalul, upercuturile*, comportă o funcție similară, contextul în care sunt folosite conducând către finalitatea ironică.

Ceea ce interesează, însă, cu predilecție este maniera în care textul se cantonează într-o referențialitate a culturii majore pentru a ironiza aspecte ale culturii de masă vizuale: stereotipuri deja consacrate sunt ajustate contextual. Astfel, observăm o tehnică a interpolării unor construcții colocviale în structuri de inspirație paremiologică, „*păruiala e ruptă din rai.*” Referirile la titluri de filme sau opere literare clasice – în sensul cel mai abuziv al cuvântului – suferă de asemenea interpolări și adaptări parodice care amplifică substanțial potențialul ironic al textului: „*Cu mâinile curate în șolduri*” – aluzie vădită la mahalagismul referentului; „*Gâlceava înțelepteii cu lumea bună*” – efectul ironic este creat aici și prin folosirea substantivului într-o formă ce trădează o adeziune deplină la ideologia antisexistă, dar și prin simplitatea sintactică dezarmantă, aproape telegrafică a narațiunii ce succede un titlu cu rezonanțe atât de erudite: *Mihaela s-a certat cu Loredana*. Parodiarea nu amenință nici măcar tangențial opul lui Cantemir sau pelicula lui Sergiu Nicolaescu, ci doar folosește titlurile-clîșeu în scopul construirii unor resorturi ironice eficace.

Stereotipurile culturale de care aminteam se extind la nivelul basmelor, al poeziei culte românești și chiar al vechilor cronici moldovenești:

„Și au venit la rând răfuielile vizând supremația frumuseții (oglinză, oglinjoară...)”

„Dar e la fel de clar că, iute la mânie și degrabă vărsătoare de ocări vinovate, Mihaela numai molcomă ca o moldoveancă nu e, ci pare mai degrabă să aibă în pieptu-i o inimă de hun nemilos.”

Aluzia la versurile lui Alecsandri demistifică tocmai acel prototip al feminității de care aminteam anterior, în cazul de față, cât se poate de artificial, în sensul propriu al cuvântului. Lista ar putea continua cu exemple ce trimit la cultura de masă: „*Mihaela nu e de trei ori femeie, ci de vreo șapte*” etc.

La efectul ironic de ansamblu contribuie atât formulările eufemistice, precum și expresiile diminutivale:

„toată lumea a auzit-o pe mititica obraznică răcnind;”

„și și-a amintit în fața presei că ea nu știe mare lucru despre Ani, poate doar că e o fostă balerină...”

Toate acestea, alături de limbajul colocvial desprins parcă din contextul de mahala vizat – inferăm noi din subtext –, conduc la realizarea unei ironii de tip maniheist. Este de ajuns să ne uităm la titlul articolului, pardon, al textului, așa cum îl denumeste neutru autoarea, pentru a ne da seama că ironia de care uzează este una fundamental univocă, refacerea înțelesului voalat, omis, inversat fiind o sarcină facilă chiar și pentru un cititor neavizat. Am putea spune, fără rezerve, că avem de-a face cu o ironie precaută, în sensul în care ea evită să-și asume riscul cel mai mare cu putință pentru un astfel de discurs, acela de a nu fi înțeleasă. Și în aceeași măsură, am putea bănui, bineînțeles dacă am fi la fel de malițioși ca semnatară acestui articol, că motivația demersului ironic vehement comporta o autoreferențialitate (in)voluntară a textului, rezidând mai degrabă în chiar esența tematică a numărului respectiv al revistei: invidia.

Dincolo de asemenea considerații, ce nu fac obiectul unei abordări științifice, resimțim totuși o funcționalitate ironică, mai curând identificabilă în dimensiunea metatextuală și ludică a textului. Detașarea de ținta ironică se revendică dintr-un exces – la nivelul intenționalității eminente – de aplecare, aproape narcisist către propriul text. Abundența unor astfel de repere-clîșeu ce parodiază afectuos arii ale culturii majore vine în întâmpinarea necesităților unei ironii de factură cvasi-erudită, care legitimează, în fața cititorului, detașarea ironistului de obiect/ țintă.

SURSĂ PRIMARĂ

Năstase, Alice, 2003, *Steaua mea scandalosă*, în „Tabu” nr. 9, p. 68